УДК 321.7:322]:316.33](569.3)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.38.18>

ПОЛІТИЧНИЙ КОНФЕСІОНАЛІЗМ В ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ ЛІВАНУ

Віталій Гайтан

*Національний університет «Одеська політехніка»,
кафедра міжнародних відносин та права
пр-т Шевченка, 1, 65044, м. Одеса, Україна*

Богдан Шевченко

*Національний університет «Одеська політехніка»,
кафедра міжнародних відносин та права
пр-т Шевченка, 1, 65044, м. Одеса, Україна*

Анотація. Натепер проблема політичного конфесіоналізму, визначення ролі та участі інституціональної Церкви в політичному житті Лівану постала дуже гостро.

Дослідження форм та методів релігійного впливу на політичне та суспільне життя Лівану, узагальнення наслідків подібного впливу, довгострокове прогнозування впливу відповідних наслідків та розробка заходів щодо їх мінімізації – все це потребує не лише постійного наукового супроводу, а й удосконалення наявної методології здійснюваних досліджень.

З другої половини XX сторіччя спостерігається стійка тенденція посилення впливу конфесіоналізму не тільки на соціально-економічні процеси, а й на функціонування політичного управління. Це призводить не просто до незадоволення суспільних об'єднань, а до масових протестів, низького рівня відповідальності населення, погіршення економічної ситуації в державі (враховуючи корупцію, непотизм, високий рівень безробіття, знецінення національної валюти та різкої недостачі іноземної) – ось з чим доводиться боротися Лівану впродовж багатьох років унаслідок слабкої політичної організації і відсутності сталого розвитку життєво важливих сфер.

У статті досліджено питання організації державного устрою у Лівані на основі розподілу на релігійні громади. Розглядається історична релігійна ситуація держави, конфлікти, які породжені узаконенням конфесійної системи, а також шляхи скасування принципу конфесіоналізму в усіх структурах державного апарату.

У межах дослідження виявлено основні причини зародження унікальної системи комплексної організації соціально-політичних відносин – політичного конфесіоналізму як необхідність забезпечення мирного співіснування у межах неоднорідного у релігійному плані суспільства.

Визначено специфічну систему розподілу владних повноважень на основі конфесіоналізму, а саме пропорційне представництво визнаних релігійних спільнот (за винятком іудейської) в органах державної влади.

Досліджено механізм «погоджувальної демократії» як один зі шляхів розв'язання проблем, що виникли в Лівані на основі політичного конфесіоналізму.

Ключові слова: політичний устрій, конфесіоналізм, суспільство, державний апарат, релігія.

Постановка проблеми. У цій статті досліджується та аналізується проблема посилення конфесіоналізму на державний устрій Лівану, що призводить до значного дисбалансу між місцевими громадами та політичними силами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для того аби знайти вирішення цієї ситуації, проводиться аналіз наукових праць, теоретичною основою дослідження яких служать

роботи Д. Жоржа, Ю. Скорохода, А. Шморгуна, а також арабських науковців, увага яких давно привернута до розвитку і питань політичної діяльності Лівану.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз впливу конфесіоналізму на політичний устрій держави та шляхи його подолання.

Виклад основного матеріалу. Кінець XX – початок XXI століття характеризується вступом найбільш розвинутих країн світу у постіндустріальну епоху, залученням світової спільноти у процеси глобалізації та поширенням загальнолюдських цінностей. Це, здавалося б, залишило для релігії роль лише культурно-цивілізаційного елементу у функціонуванні людської спільноти. Однак це характерно не для всіх соціумів і цивілізацій, особливо в країнах Близького Сходу, де релігія є набагато більшим, ніж просто культурно-цивілізаційний складник.

Прикладом однієї з таких держав є Ліван, де конфесіоналізм у вигляді християнства та ісламу виступає не тільки як культурно-цивілізаційний фактор, а й має неабиякий вплив на політичне життя країни [6, с. 18]. Конфесійне різноманіття, ціль якого історично полягала у поваленні феодального суспільства і становленні незалежної національної держави, завжди було особливістю регіону Близького Сходу.

Причиною зародження унікальної системи комплексної організації соціально-політичних відносин – політичного конфесіоналізму – стала необхідність забезпечення мирного співіснування у межах неоднорідного у релігійному плані суспільства. В основі цього феномена лежать два елементи: власне «конфесійний» (фр. “confessionnelle”) – заснований на релігійній приналежності та солідарності членів суспільства; і «громадський» (фр. “communautaire”) – той, що спирається на сімейно-родові, патронажно-клієнтські та територіальні зв'язки. Сукупність цих аспектів визначає соціально-політичний статус та становище особистості в державі [3, с. 132].

У багатоконфесійних державах релігійні меншини є квазінаціональними групами на політичній арені, тобто виступають як відокремлені соціально-культурні, іноді соціально-економічні спільноти. І в таких випадках релігія є вагомим силою, котра спроможна змінити систему. У наш час у невеликому за територією Лівані проживають представники щонайменше 17 конфесій [2]. Внаслідок цього Ліван перетворився на свого роду «нервовий центр», де безпосередньо відчуються всі соціально-політичні протиріччя: близькосхідний конфлікт, війна в Іраку, криза навколо ядерної програми Ірану, американсько-сирійське протистояння, «карикатурний скандал» та інші суперечки, котрі стали вирішальними для держави.

Як відомо, Ліван довгий час залишався регіоном кривавого і затяжного конфлікту в очах світової арени, однак ця характерність затихла і в реальності, варто зосередити увагу саме на етнічному співвідношенні невеликої країни, аби краще розуміти відмінність віросповідання, менталітету, особливих традиційних цінностей, неповага до яких могла призвести до конфліктів різних масштабів.

Араби становлять 93%, вірмени – 6%, інші народи (переважно греки та інші національності) – 1%. Проте особливу роль у Лівані традиційно відіграють християни-мароніти, які, за останніми даними, становлять приблизно 20% (близько 700 тис. осіб із 4 млн жителів) населення країни, будучи третьою за чисельністю релігійною громадою в Лівані та першою серед християнських конфесій. Маронітська громада чисельно поступається сунітам (близько 25% населення) та шиїтам (майже 30%) (Міжнародна кризова група), вона є одним із найактивніших учасників ліванського політичного життя. І якщо мусульманські громади в країні нерідко конкурують одна з одною, то мароніти на політичній арені найчастіше діяли та діють від імені всіх ліванських християн.

Так, у країні діє надзвичайно специфічна система розподілу владних повноважень на основі конфесіоналізму. Про це свідчить (і може слугувати першочерговим прикладом)

Національний пакт 1943 року, що був написаний у період отримання Ліваном незалежності від Франції, головною ідеєю якого виступала політична ідентичність і фіксація державного устрою держави. Відповідно до нього «Ліван мав відійти від «західної» ідентичності та зосередитися на позиціонуванні себе «арабською державою»; тобто ліванські мусульмани погоджувалися відкинути ідею об'єднання із Сирією, а християни-мароніти відмовлялися від ідей залучення іноземних інтервенцій з боку європейських держав».

Тому основою політичної системи стало пропорційне представництво визнаних релігійних спільнот (за винятком іудейської) в органах державної влади. Саме цей принцип отримав назву політичного конфесіоналізму вперше в Національному пакті Лівану 1943 року, як зазначалося вище, після проголошення незалежності.

Конфесійний принцип відіграв ключову роль у становленні державного апарату: наприклад, у діючій системі розподілу політичних лідерів. За цим принципом «вищі» пости (Президент Лівану, представники уряду, важливі пости держапарату, керівник Центрального банку та ін.) обіймали християни-мароніти; прем'єр-міністром міг бути мусульманин-суніт, начальником генерального штабу – груз і подальший розподіл за вірою або постом. Конфесіоналізм впливав і на формування законодавчої гілки Лівану: за законом 1960 року на кожних 6 християн у парламенті держави припадало 5 мусульман (співвідношення 6:5). Звідси витікає, що боротьба за «політичні місця» відбувалася не у виборчому окрузі загалом, а серед спільнот, котрі були там представлені [1].

Взагалі, фактично існує переважання одноосібного початку в управлінні державою, що одночасно є і сильною, і слабкою стороною моделі державного владарювання, що склалася в Лівані. До її недоліків належать ризики, зумовлені надмірним централізмом, «концентрованою» організацією органів державної влади на фігурі Президента Лівану, слабкістю альтернативних механізмів підтримки, що є фундаментом державної єдності. Повертаючись до сучасних реалій, станом на 2020 рік чинні президент, прем'єр-міністр та спікер парламенту були вибрані з урахуванням саме конфесійної приналежності.

Президент, особливо у світлі змін, внесених до конституції 1990 р., вважається керівником держави з усіма її установами, органами та гілками влади, символом єдності країни, главою всіх ліванців без винятку, а не будь-якої їхньої частини. Отже, з принципів демократії президент має вибиратися з урахуванням максимально широкої участі народних представників; лише за цієї умови він стане виразником волі більшості ліванців. У зв'язку з цим побудова оптимальної моделі взаємин у системі ліванської влади передбачає формування системи стримувань і противаг, за якої вона буде здатна ефективно та злагоджено працювати і у стандартних, і в екстраординарних ситуаціях, незалежно від особистості керівника країни.

Слід відзначити, що політичний конфесіоналізм, котрий став базисом державного устрою Лівану, з часом перетворився на головного детонатора соціального вибуху в країні, що спричиняло війни та криваві конфлікти на території Лівану, наприклад, руйнівна громадянська війна 1975–1990 рр. Одним із головних внутрішніх протиріч, що призвело до війни, була зміна в другій половині ХХ століття чисельності населення за конфесійним складом не на користь християн.

У таких умовах представники мусульманської громади вимагали від християн офіційного перепису населення Лівану, а за її результатами – перерозподіл місць у державному апараті на користь мусульман. Також виникла різниця у кількості освічених людей серед двох спільнот, адже більшу частину бізнесменів становили саме християни, тоді як представники мусульманського об'єднання були одними із найбідніших.

До зовнішніх факторів громадянської війни відносять розвиток близькосхідного конфлікту, внаслідок якого відбувалося перебування палестинських біженців у Лівані [4, с. 33].

На той час для невеликої за розміром держави це слугувало стагнацією і соціально-економічної, і політичної галузей. Приводом до війни став вибух автобуса з палестинцями в Бейруті, який був організований бойовиками партії «Катаїб», у результаті якого загинуло 22 людини. Як висновок до громадянської війни можна сказати, що Ліван поринув у стан абсолютного хаосу, який загрожував державі перетворитися на слабого гравця, припинити інтеграційні процеси, більше того, повністю втратити ліванську державність.

Наслідки війни мали негативний гуманітарний і економічний характер, оскільки за роки війни емігрувало до 1 млн осіб, у тому числі 135 тис. інженерів, лікарів, адвокатів, кваліфікованих працівників. Більше того, війна забрала життя 100 тис. мирних жителів, включаючи палестинців. За роки війни інфраструктура Лівану була практично розгромлена, де особливо постраждали сфера послуг, сільське господарство та промисловість.

Громадянська війна призвела до компромісних дій: так, 30 вересня 1989 року депутати ліванського парламенту за посередництва Алжиру, Саудівської Аравії та Марокко уклали «Хартію національної згоди» [7], котра передбачала такі умови:

- рівне представництво мусульман і християн у ліванському парламенті;
- обмеження влади президента-мароніта і вилучення з його ведення посту верховного головнокомандувача збройними силами;
- за представниками тільки трьох вищих спільнот були закріплені «вищі пости»;
- формально відбувалося скасування принципу конфесіонального представництва в усіх ланках державного апарату, суду, армії та органах державної безпеки;
- після виборів нового представника і «управління національної згоди» передбачалося роззброєння всіх воєнних формувань [8, с. 26–31].

Таким чином, з огляду на історію утворення державного апарату можна сказати, що Ліван не зміг повністю розробити універсальну модель ідентичності, прийнятну для своїх громадян незалежно від релігійної або політичної ідентичності. Адже у сучасному ліванському суспільстві не тільки зберігся, а й значною мірою посилюється вплив родових, суспільних, кланових і конфесіальних структур.

Для подолання такої політики на території Лівану державі рекомендовано ввести інший алгоритм дій. «Погоджувальна демократія» є шляхом вирішення ситуації, яка історично склалася в Лівані: це допоможе досягти прийнятного виходу держави зі складного політичного стану. Найбільш виправданим з цієї точки зору було б внесення змін до Конституції Лівану в частині, що стосується перегляду повноважень та порядку формування вищих органів державної влади з метою усунення політичного конфесіоналізму та надання народу права вибору людей шляхом вільного голосування, яке регулюється демократичним законом.

Нині пропонується остаточно відокремити релігію від політики і перейти до стандартів світської держави, скасувавши ідею конфесійної приналежності, аби обіймати основні керівні посади в Лівані. Натомість висувається ідея вибирати кандидатів за їх компетентністю та фаховими напрямками, досліджуючи особисті здобутки і можливість керувати. Однак проведення цієї процедури є довготривалим процесом, оскільки така релігійна ознака вірогідно використовується владою для «штучного» розподілу суспільства, що є відволікаючим моментом на фоні глобальних, більш важливих проблем.

Ліван пройшов досить тривалий шлях історичного розвитку, пережив громадянські війни, проте деякі фундаментальні принципи організації ліванського суспільства зберігаються у незмінному вигляді з початку XX ст. або навіть другої половини XIX ст., залишаючись живильним середовищем для постійних кризових явищ у політичному та соціально-економічному житті країни нині.

Лише суспільна єдність та спроби розуміти організацію політичного устрою своєї держави, намагання змінити систему на дійсно демократичний лад зі всіма законними та нормативно-правовими засадами, бажання до волі і припинення виникаючих небезпечних конфліктів серед населення – усе це може призвести до рівноваги у системі політичного управління Лівану, скасувати встановлені неформальні «закони», за котрими вибирається влада суспільства, усунути наслідки історичного занепаду і натомість створювати нову ланку політичного устрою.

Висновки. Отже, сучасний Ліван продовжує свою історію, що характеризується інтеграцією етнічних конфесійних груп у сучасне суспільство як у Лівані, так і на території регіону Близького Сходу загалом. Адже тут не спостерігається тенденція, відповідно до якої урбанізація, інтенсивний розвиток економіки, ріст міграції та контактів, активна соціальна, економічна, політична діяльність і процеси змогли б «виключити» проблеми важких відносин між спільнотами, тобто представниками 17 конфесій Лівану. Через такі умови конфесіоналізму, що призводить до зниження рівня державності країни, низької дієздатності структур правопорядку і суспільної безпеки, популярності набирає фактор об'єднання людей за своєю відповідністю, що знову ж таки буде призводити до невирішених, часом небезпечних сутичок.

Список використаної літератури

1. Абілов К. Ліван і палестинські біженці. *AAC*, 2006. № 12. С. 156.
2. Азар Ф., Муллет Е. Схильність прощати: висновки з Лівану. *Журнал досліджень миру*, 1999. С. 181.
3. Дагер Жорж. Радикалізація конфесійної ідентичності в Лівані. *Les Cahiers de L'Orient. Перший триместр*, 2001. № 61. С. 192.
4. Рибаків Р.Б. Історія Сходу: в 6 т. Т. 6. Схід у новий період (1945–2000 pp.). Москва : Східна література, 2008. С. 1095.
5. Сирія після Лівану, Ліван після Сирії. *Звіт Міжнародної кризової групи про Близький Схід*, 2005. № 39. С. 122.
6. Скороход Ю. Ліван: кінець громадянської війни? *Азія та Африка сьогодні (AAC)*, 1991. С. 760.
7. «Хартія національної згоди». URL: <https://lebanon.mid.ru/ru/countries/livan/> (дата звернення: 10.11.2021).
8. Шморгун А. Ліванський феномен. *AAC*, 2006. № 5. С. 160.
9. Шморгун А. Ліван – банківсько-фінансовий центр Близького Сходу. *AAC*, 2006. № 3. С. 260.

POLITICAL CONFESSIONALISM IN THE ORGANIZATION OF THE STATE SYSTEM OF LEBANON

Vitalii Gaitan

*Odessa Polytechnic National University,
Department of International Relations and Law
Shevchenko av., 1, 65044, Odessa, Ukraine*

Bohdan Shevchenko

*Odessa Polytechnic National University,
Department of International Relations and Law
Shevchenko av., 1, 65044, Odessa, Ukraine*

Summary. Today, the problem of political confessionism, the definition of the role and participation of the institutional Church in the political life of Lebanon has become very acute.

Research on the forms and methods of religious influence on the political and social life of Lebanon, generalization of the consequences of such influence, long-term forecasting of the impact of relevant consequences and development of measures to minimize them all need not only constant scientific support but also improvement of existing research methodology.

Since the second half of the twentieth century, there has been a steady tendency of increasing the influence of confessionalism not only on socio-economic processes, but also on the functioning of political governance. This leads not only to dissatisfaction of public associations, but also to mass protests, low level of responsibility of the population, deformation of economic situation in the country (given corruption, nepotism, high unemployment, devaluation of national currency and severe shortage of foreign currency) – that's what we have to fight Lebanon for many years due to weak political organization and the lack of sustainable development of vital areas.

The article examines the organization political system in Lebanon on the basis of distribution to religious communities. The historical religious situations of the state, the conflicts generated by the legalization of the confessional system, as well as the ways of abolishing the principle of confessionalism in all structures of the state apparatus are considered. With amplification of the Islamic radical organizations and expanding the area of their activities, require a stable organization of political power. It depends on what levels of influence on the state system exist in Lebanon. Political confessionalism is a system of elections to the authorities with the help of a religious principle, and it is this method that has an impact on the government of the country.

The study identified the main reasons for the emergence of a unique system of complex organization of socio-political relations – political confessionalism, as the need to ensure peaceful coexistence within a religiously heterogeneous society.

A specific system of distribution of power on the basis of confessionalism is defined, namely the proportional representation of recognized religious communities (except for the Jewish one) in public authorities.

The mechanism of “conciliatory democracy” as one of the ways to solve the problems that arose in Lebanon on the basis of political confessionalism has been studied.

Key words: political structure, confessionalism, society, state machine, religion.